

УДК 316.454.3

Біскуп В.С.,*викладач кафедри психології та соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету, vbiskup@gmail.com**Україна, м. Тернопіль*

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОТЕСТІВ

У статті презентується аналітична модель детермінації соціальних протестів, обґрунтовуються складові зародження протестної свідомості, сформованої в наслідку соціокультурної невпорядкованості в інтелектуальній, емоційній та діяльній сферах громадянського суспільства.

Ключові слова: *соціальний протест, протестна свідомість, соціокультурне напруження, соціальний контекст.*

Постановка проблеми. Українське сьогодення вирує проблематикою різної складності: від питань побутового впорядкування власного життя до неможливості збереження гідності в умов абсолютної невизначеності у найближчій перспективі. Суспільні настрої, подібно до природних непередбачуваних катастроф, вирують та знаходять свій вияв у деструктивних формах. Завдання наукової спільноти полягає у впорядкуванні нагромадженого соціального невдоволення в зрозумілих для політичних діячів категоріях, моделях, поясненнях задля адекватного реагування та прийняття зважених рішень щодо уникнення не прогнозованих, подібних природних катаклізмів, виявів громадського невдоволення.

Низька ефективність розв'язання органами державної влади проблем в основних сферах (соціальної, екологічної, освітньої, охорони здоров'я тощо) протягом тривалого періоду змушує громадян вдаватись до протестних дій. Мовиться як про посилення протестних настроїв в суспільстві, так і про кількісне зростання публічних акцій. Отже, актуальності набуває завдання не лише моніторингу кількості, але й визначення «тональності» протестів в українському суспільстві, чинників, що спричиняють стрімке переростання загального рівня невдоволення у масові протестні дії. Значна частина протестів супроводжується висуненням конкретних вимог, пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців, комунальних і приватних підприємств, інших суб'єктів соціально-владних відносин. У цьому контексті, на зростання рівня протестних настроїв та, власне, протестних дій безпосередньо впливає те, наскільки ефективними є форми донесення до органів державної влади позиції громадян з певного питання. Відтак у наявності суперечність між посиленням протестних настроїв в Україні, різноманітним мотиваційним рушієм протестної активності і відсутністю моделей обґрунтування протестних форм поведінки.

Мета роботи – розробка аналітичної моделі детермінації соціальних протестів та актуалізація механізмів управління соціальним невдоволенням.

Виклад основного матеріалу. Вченими здійснюються спроби інтегрувати різноманітні підходи до розуміння соціальних протестів і розташувати їх в

такій системі координат, які змогли б включити розуміння соціальних напружень у більш широкий контекст соціального життя. Так, дослідник В.В. Костюшев проблему соціального протесту розглядає в рамках соціологічної теорії П'єра Бурдьє «соціального простору» і пов'язаних з нею конструктивів «поле політики», «культурний капітал». Автор вказує, що підхід П. Бурдьє є «методологічним ключем», який дозволяє розробляти пояснюючі моделі з фокусуванням на різноманітних сегментах суспільства і політики.

Стержневою ідеєю вченого є запропоноване ним розуміння «напруження» поля політики, яке спричинюється такими компонентами, як емотивне, когнітивне та конативне напруження. Ознаки емотивної напруженості фіксують стан і практики емоційної тривожності, морального і соціального «невдоволення». Ознаки когнітивної напруженості відображають стан і практики інтелектуальної «незгоди», артикульованих в інструментальних вимогах протестних груп. Ознаки конативної напруженості характеризують практики публічних дій [1, с. 147].

Науково вірною в рамках заявленого теоретичного підходу, на думку В.В. Костюшева, виявляється запропонована ним метафора «тріади протесту», яка пояснюється такими категоріями:

1) «потенціал протесту» (стан і практика емоційного і морального невдоволення: емотивний компонент);

2) «дискурс протесту» (стан і практика інтелектуальної та ідеологічної незгоди: когнітивний компонент);

3) «репертуар протесту» (стан і практика колективних дій: конативний компонент).

Інтегральна напруженість поля політики в трьох названих базових характеристиках (невдоволення, незгода, дія) в значній мірі визначається «соціальною силою» акторів поля політики як активних учасників і «авторів» практик, які переживають стан емоційного і морального невдоволення, артикульють інтелектуальну та ідеологічну незгоду, виявляють протест в різноманітному репертуарі практик прямого і опосередкованого спротиву [1, с. 147].

У цілому підтримуючи підхід автора до розуміння сутності рушійних механізмів розгортання соціального протесту, вважаємо за необхідне удосконалити та розширити запроповану модель. За своєю суттю в ній

синтезуються багатоманіття бачень витоків соціальної непокори без врахування одного з важливих моментів. А саме контекстуального колориту зародження, формованню та ідейної спрямованості протестного руху. Культура та генетична схильність є тими пов'язуючими ланками, які каналізують негативну енергію збурених мас, спрямовують їх чи то в інституційне русло, чи в хаотичний бунт, інстинктивний виплеск акумульованих незадоволень.

Культура політичної участі та набуті в процесі історичного розвитку моделі відображення незадоволення впливають на каналізацію протестних настроїв. В залежності від культурно-генетичних чинників протестна активність може набувати відповідно інституційно оформлених акцій або ж деструктивних бунтів, руйнівних тенденцій. Варто зазначити таку важливу рису політичного життя, як спосіб формування владної еліти, культура виборчого процесу.

Культурно-контекстуальна напруженість спричинюється відсутністю спільної ідеологічної основи для інтерпретації дійсності. Український психолог, педагог, методолог А.В. Фурман, розвиваючи проблематику утвердження української національної ідеї, у такій спосіб характеризує новітні світові та національні тенденції. Сучасна цивілізація вступила у досить складний та суперечливий період, коли вироблення принципу лояльних взаємин між різнорідними сегментами політичної, економічної, духовної суспільних сфер постає як життєва необхідність. Ескалація конфліктів, будь-які прояви інтолерантності чи навіть неготовності до толерантності потенційно ведуть до неуспіху як у соціальному, так і в економічному розвитку країни, загрожують своїми деструктивними наслідками всьому світу. Крім того, проблема вивчення й приборкання людської агресивності увійшла до розряду актуальних завдяки нагальній потребі розв'язати низку конфліктів сьогочасного століття. У зв'язку з цим постає завдання виявити можливі механізми нейтралізації різного рівня конфліктів як між окремими особистостями, так і між соціальними спільнотами будь-якого порядку в етнонаціональному розмаїтті української дійсності, де ці конфлікти можуть бути зумовлені етнічними, національними, регіональними відмінностями, відмінностями між людськими переконаннями, способами тлумачення світу і стилями людського життя [2, с. 7-8].

Якщо А.В. Фурман підкреслює необхідність національної єдності як духовного осередку світобачення і повсякденного вчинення, то класик соціології Питирим Сорокін ще на початку ХХ ст. актуалізує таку всеосяжну проблему, як зміна культурно-ціннісних пріоритетів, криза чуттєвої культури. Зростаюча атомізація чуттєвих цінностей, включаючи саму людину, знецінить їх, зробить більш чуттєвими і матеріальними, далекими від усього божественного, священного, абсолютного. Коли всі цінності атомізуються, зникнуть авторитетна «громадська думка» і «світова свідомість». Груба сила і

ціннічний обман виявляться єдиними атрибутами всіх міжособистісних і міжгрупових відносин. Сила стане правом. У результаті вибухнуть війни, революції, заколоти, суспільство захлиснує хвилювання і звірства. Людина постане на людину, клас – на клас, нація – на націю, віра – на віру, раса – на расу. Перестануть існувати невід'ємні права, Декларації прав або теж скасують, або почнуть використовувати як красиві ширми для неприкритого насильства. Старезні, нелюдські і тиранічні уряди замість хліба будуть давати народам бомби, замість свободи – нести смерть, замість закону – насильство, замість творення – руйнування. Їх перебування у владі буде, як правило, короткостроковим і нестійким, їх будуть все частіше скидати [3, с. 883-885].

Таким чином детермінанти соціальних протестів перебувають на більш глибокому рівні, ніж це може видатись на перший погляд. Важливими є панівні культурні норми і контекст взаємодії людей між собою, громадянського суспільства і владними інституціями. Думки та дії кожного члена суспільства, їх емоційний та інтелектуальний стани, напрямки та зміст вчинків занурені у реальний контекст культурного простору. Отож, модель детермінації соціальних протестів набуває такого вигляду (Рис. 1).

Розгортання і зародження соціального протесту – це процес акумуляції та напруження різноманітних чинників, які лише зійшовшись на одній вершині, утворюють енергетичний поштовх для сплеску громадянської активності. Справжнім джерелом формування соціального протесту є світоглядні орієнтири, які панують у соціумі, способи осмислення членами суспільства своєї ролі у ньому, індивідуальна суб'єктність, інтерпретація власної місії у соціальному житті. Емоційно-психологічний настрій, інтелектуальне осмислення реального стану речей та вчинки і дії людей занурені у конкретну культурну традицію, яка спрямовує їх, об'єднує (чи навпаки, дезорганізує). У випадку викривлення культурного поля формується своєрідний когнітивний дисонанс, який викликає емоційне і моральне невдоволення, стан інтелектуальної та ідеологічної незгоди, спричинює напруження у вияві колективних дій.

Висновки. Сягнувши найвищої межі напруження і підсилюючи один одного, означені компоненти детермінації соціального вибуху формують протестну свідомість, яка розуміється нами як сукупність уявлень про цілі і засоби виявлення громадянського невдоволення, перспективи та кінцеві результати протестних дій. Окреслюючись у конкретні бачення та вимоги, протестна свідомість акумулює всі знання, ментальний досвід для організації виходу громадянського невдоволення. За для уникнення небажаних та руйнівних сплесків громадянської непокори варто враховувати глибинні засади зародження громадянського невдоволення. Поверхневе розуміння ситуації спричиняє хибність шляхів вирішення проблеми у всіх сферах сучасного українського суспільства.

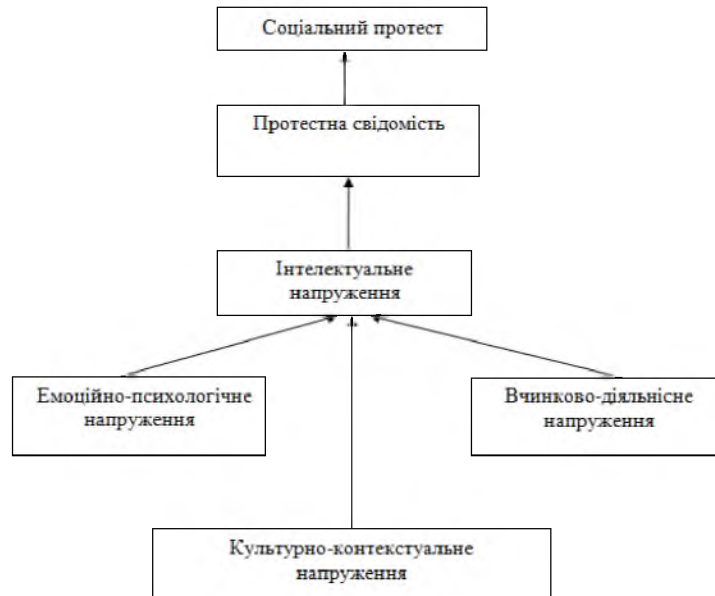

Рис 1. Модель детермінації соціальних протестів

Література

1. Костюшев В.В. Соціальний протест в полі політики: потенціал, репертуар, дискурс (опит теоретического понимания и емпірическої верифікації) / В.В. Костюшев // Поліс. – 2011. – №4. – С. 144 – 157.
2. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проєкт) / А.В. Фурман // Психологія і суспільство: укр. теорет.-метод. соціоуманіт. часоп. – 2013. – №1. – С. 6-20.
3. Сорокін П.А. Соціальна и культурна динаміка / Пітірим Александрович Сорокін; пер. с англ., вст: стаття и коментаріи В.В. Сапова. – М.: Астрель, 2006. – 1176 с.

References

1. Kostyushev V.V. Socialnii protest v pole politiki: potencial, repertuar, diskurs (opit teoreticheskogo ponimaniya i empiricheskoi verifikacii) / V.V. Kostyushev // Polis. – 2011. – №4. – S. 144 – 157.
2. Geneza tolerantnosti ta perspektivi ukraïnotvorenniya (kompleksnii proekt) / A.V. Furman // Psihologiya i suspilstvo: ukr. teoret.-metod. sociogumanit. chasop. – 2013. – №1. – S. 6 – 20.
3. Sorokin P.A. Socialnaya i kulturnaya dinamika / Pitirim Aleksandrovich Sorokin; per. s angl., vst. statya i kommentarii V.V. Sapova. – M.: Astrel, 2006. – 1176 s.

Biskup V.S.,

lecturer in psychology and social work of the Ternopil National Economic University, vbiskup@gmail.com

Ukraine, Ternopol

THEORETICAL MODEL OF DETERMINATION OF SOCIAL PROTESTS

The article presented analytical model of determination of social protest, protest justified constituents origin of consciousness, formed in consequence of socio-cultural disorder in the intellectual, emotional and activity areas of civil society.

Keywords: social protest, protest consciousness, socio-cultural tensions, social context.

